GR-2004|008|030300|-|20|

केएफडब्ल्यू मार्फत अर्थसहाय्य असणा-या २५०.हे.पर्यन्तच्या सिंचन क्षमतेच्या लघु पाटबंधारे योजनांचे सिंचन व्यवस्थापन, देखभाल व दुरुस्तीसाठी लाभधारकांच्या पाणी वापर संस्थेस हस्तांतर करणे.

महाराष्ट्र शासन,
ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,
शासन निर्णय क्र.लपात १९९८/प्र.क्र.२६६/जल १,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.
दिनांक :-१५/३/२०००.

प्रस्तावना :-

१. पाटबंधारे विभागाच्या मोठया, मध्यम व लघु पाटबंधारे प्रकल्पांच्या लाभक्षेत्रात लाभधारकांची पाणी वापर संस्था निर्माण करुन त्यांना घनमापन पध्दतीने पाणी देऊन त्यांचे मार्फत सिंचन व्यवस्थापन करण्यात येते. पाणीपट्टी शासन वसूल करते व या रकमेच्या २० टक्के रक्कम शासनाकडून संस्थेस व्यवस्थापकीय अनुदान म्हणून अदा होते. शासनाचे असे धोरण असून पाटबंधारे विभागाने तसे आदेश निर्गमित केले आहेत.

२. आतापर्यन्त पाणी वापर संस्था मार्फत सिंचन व्यवस्थापन राबविण्यास फारसे यश आल्याचे आढळून येत नाही. पाणीपट्टी वसुली व योजनेची देखभाल दुरुस्ती शासनामार्फत केली जात असल्याने सिंचन व्यवस्थापनात आपला सहभाग आहे असे लाभधारकांना वाटत नाही. लाभधारकांचा सहभाग अधिक प्रभावी होण्याकरीता पाटबंधारे विभागाकडून अवलंबिण्यात येणा-या पध्दतीत थोडीफार सुधारणा करुन ग्राम विकास व जलसंधारण विभागांतर्गत २५० हे. पर्यन्तच्या सिंचन क्षमतेच्या योजनांना खालील पध्दत लागू करण्यासाठी महाराष्ट्र शासन, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग पुढीलप्रमाणे निर्णय घेत आहे.

शासन निर्णय:-

१. पूर्ण झालेल्या लघु पाटबंधारे तलाव, साठवण तलाव इ.लघु पाटबंधारे योजनांच्या लाभक्षेत्रातील लाभधारकांनी एकत्र येवून योजनेच्या सिंचन व्यवस्थापन, देखभाल व दुरुस्तीसाठी लाभधारकांच्या सहकारी पाणी वापर संस्थेची स्थापना करावी. संस्थेचे अध्यक्ष आणि किमान ५ सदस्यांची कार्यकारी समितीची लोकशाही पध्दतीने निवड करावी. या कार्यकारी समितीत शासनाचे वतीने संबंधित कनिष्ठ अभियंता पदसिध्द सचिव राहतील मात्र त्यांना कोणत्याही मतदानात भाग घेता येणार नाही.

२. कार्यकारी समिती स्थापन होताच दैनंदिन कामकाजासाठी नियमावली तयार केली जाईल.

३. या पाणी वापर संस्थेची त्या क्षेत्राच्या सहाय्यक निबंधक, सहकारी संस्था यांचेकडे नोंदणी करावी. संस्थेस नोंदणी क्रमांक मिळाल्यावर शासनाच्या वतीने संबंधीत कार्यकारी अभियंता, लघु पाटबंधारे (स्था.स्तर) व संस्थेच्या वतीने संस्थेचे अध्यक्ष स्टॅंपपेपर करारनाम्यावर स्वाक्ष-या करतील. करारात खालील कलमे असतील.

३.१ लघु पाटबंधारे योजनांची जमिनीसहीत संपूर्ण मालकी महाराष्ट्र शासन, ग्राम विकास व जलसंधारण खाते यांची राहील. सिंचन व्यवस्थापन, पाणीपट्टी वसुली, व या वसुलीतून योजनेतील धरण व शीर्षकामे, कालवे,विमोचक, वितरिका व वितरण व्यवस्था यांची देखभाल व दुरुस्ती संस्थेस करावी लागेल. शासनाची ही मालमत्ता सांभाळण्याची जबाबदारी संस्थेची राहील.

३.२ धरण व शीर्षकामांचे बांधकामात यदाकदाचित काही दोष असल्यास त्याची दुरुस्ती, मोठया दुरुस्त्या, अतिवृष्टीने झालेल्या नुकसानीची दुरुस्ती, तसेच काही कामे अपूर्ण असल्यास ती पूर्ण करणे ही कामे शासनामार्फत केली जातील.

३.३ शीर्षनियंत्रकाची दरवर्षीची देखभाल व आवश्यक ती किरकोळ दुरुस्ती ही कामे संस्थेस करावी लागतील.

३.४ ल.पा.तलाव, को.प.बंधारे, उपसा सिंचन आदि योजनांचे स्वामित्व शुल्क म्हणून रु.१०००/- प्रति योजना संस्थेने शासनाकडे भरावेत. साठवण तलावाकरीता ही रक्कम रु.१०,०००/- प्रति वर्ष प्रति योजना राहील. तसेच अगोदरच्या वर्षी जमा झालेल्या पाणीपट्टीपैकी २० टक्के रक्कम स्थानिक शुल्क म्हणून संस्थेने दरवर्षी शासनाकडे भरावेत.

३.५ लघु पाटबंधारे योजनेत कार्यकारी अभियंता यांच्या लेखी परवानगी शिवाय बांधकामातील बदल किंवा अतिरिक्त कामे संस्थेस करता येणार नाहीत.

३.६ पावसाळ्यात योजना धोक्यात येण्याची शक्यता असल्यास या धोक्याची सूचना संस्थेने कार्यकारी अभियंता व त्यांचे प्रतिनिधी यांना द्यावी लागेल आणि कार्यकारी अभियंता यांच्या सल्ल्याने योजनेस प्रतिबंधात्मक उपाय योजना करावी लागेल.

३.७ पाणी वाटप, पाणीपट्टी वसुली, देखभाल दुरुस्तीचा खर्च, सिंचन व्यवस्थापनेचा खर्च इ. या हिशोब कार्यकारी अभियंता यांनी निर्देशित केलेल्या पत्रकात ठेवून या सर्व हिशोबाचा त्रैमासिक अहवाल कार्यकारी अभियंता यांना सादर करावा लागेल. तसेच सहकारी संस्थांच्या निबंधकाकडून संस्थेचा अहवाल दरवर्षी तपासून घ्यावा लागेल.

३.८ संस्थेच्या ताब्यात देण्यात आलेली लघु पाटबंधारे योजना (धरण व शीर्षकामे, कालवे, वितरण व्यवस्था) संस्थेचे सर्व हिशोब व कामकाज पाहण्याचे/तपासण्याचे अधिकार कार्यकारी अभियंता अथवा त्यांचे प्राधिकृत प्रतिनिधी यांना राहतील.

३.९ संबंधित कार्यकारी अभियंता किंवा त्यांचे प्रतिनिधी शीर्षकामे, धरण, कालवे, कालव्यावरील पुल, मोठी बांधकामे यांचे निरीक्षण दरवर्षी पावसाळ्यापूर्वी व पावसाळयानंतर नेहमीप्रमाणे करतील. या कामास आवश्यक असणा-या दुरुस्तीचे लेखी आदेश संबंधित कार्यकारी अभियंता देतील. या आदेशावरहुकूम या कामाची दुरुस्ती संस्थेस त्वरित करावी लागेल. अन्यथा कार्यकारी अभियंता त्यांच्यावर दंडात्मक कार्यवाही करतील.

३.१० संस्थेच्या कामकाजाबाबतचा अहवाल कार्यकारी अभियंता, दरवर्षी अधिक्षक अभियंता यांना सादर करतील. संस्था व्यवस्थित काम करीत नसेल तर संस्थेबरोबर केलेला करारनामा रद्द करण्याचा अधिकार कार्यकारी अभियंता यांना राहील.

३.११ जलाशयातील मत्स्यव्यवसायाचे अधिकार संस्थेचे राहतील.

३.१२ परदेशी अर्थसहाय्य घेऊन वापरण्यांत केंद्र सरकारच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार काही तांत्रिक अथवा लेखाविषयक अडचणी/आक्षेप येणार नाहीत अथवा आल्यास त्यांचे निराकरण ग्रामविकास विभागाकडून करण्यांत येईल.

<u>कार्यकारी समितीच्या कामाची व्याप्ती :-</u>

४. कार्यकारी समितीच्या कामाची व्याप्ती पुढीलप्रमाणे राहील.

४.१ दरवर्षी होणारी भाववाढ तसेच योजनेच्या देखभाल दुरुस्तीचा खर्च विचारात घेऊन पाणीपट्टी वसुलीचा दर ठरविण्याचे स्वातंत्र्य संस्थेस राहील. आर्थिकदृष्टया संस्था स्वयंपूर्ण होईल हा मुद्दा दर ठरवितांना विचारात घेण्याचा अधिकार संस्थेचा राहील.

४.२ लाभक्षेत्रात कोणत्या पीक पध्दतीचा अवलंब करावयाचा हे ठरविण्याचे स्वातंत्र्य संस्थेस राहील परंतु [redacted] येणा-या पीक पध्दतीस पाणी पुरेल किंवा नाही याबाबत कार्यकारी अभियंता यांचा सल्ला घेणे संस्थेस आवश्यक राहील.

४.३ [redacted] येणा-या पीक पध्दतीमुळे व जास्त पाणी दिल्यामुळे जमिनी खराब होणार नाहीत याची प्रत्येक लाभधारकाने व संस्थेने खबरदारी घ्यावी. याकरीता लाभक्षेत्रातील त्या त्या पिकांचे क्षेत्र दरवर्षी बदलण्यात यावे.

४.४ लाभक्षेत्रातील सर्व लाभधारकांना सिंचन वेळापत्रकानुसार पाण्याचे वाटप करणे तसेच सर्व लाभधारकांना पाणी पुरवठा करणे ही संस्थेची जबाबदारी राहील.

४.५ लाभधारकांनी पाणी घेतल्यावर भिजलेल्या क्षेत्राची मोजणी करुन त्यावर ठरलेल्या दराने पाणीपट्टी वसुली करुन त्यांना पावत्या द्याव्या लागतील.

४.६ जमा झालेल्या वसुलीतून योजनेची देखभाल दुरुस्ती करावी लागेल. या कामाकरीता सद्य:परिस्थितीत शासनाकडून कोणतेही अनुदान मिळणार नाही.

४.७ कोल्हापूर पध्दतीच्या बंधा-याच्या फळया/दरवाजे संस्थेस स्वत:च्या खर्चाने बदलावे किंवा दुरुस्त करावे लागतील. याकरीता आवश्यक ती आर्थिक तरतूद संस्थेस दरवर्षी स्वत:चे उत्पन्नातून करावी लागेल. कार्यकारी अभियंता यांच्या सूचनेप्रमाणे फळया/दरवाजे काढणे व घालणे ही कामे संस्थेस करावी लागतील.

४.८ दुष्काळी, सर्वो/गैरवापर टाळण्याकरीता प्रभावीपणे परिणामकारक उपाय योजना करावी लागेल.

४.९ सामाजिकदृष्टया कमकुवत वर्गास समान पाणी वाटपाचे तत्वानुसार न्याय देणे संस्थेवर बंधनकारक राहील.

४.१० पावसाच्या कमतरतेमुळे योजनेत पुरेसा पाणीसाठा उपलब्ध नसल्यास सर्वमान्य तोडगा काढून त्याप्रमाणे पाण्याचा वापर कसा करावयाचा हा संस्थेचा अधिकार राहील.

४.११ सर्व लाभधारकांना पाणी दिल्यावर अतिरिक्त पाणीसाठा उपलब्ध असल्यास कालव्याच्या वरील बाजूस व जलाशयात पूर्ण जलाशय पातळीचे वरील जमिनीस मागणीप्रमाणे पाणी उपसा सिंचनाची मंजूरी देता येईल. हे क्षेत्र एकूण लाभक्षेत्राचे १६ टक्केपेक्षा जास्त असू नये. यापासून मिळणारे उत्पन्न संस्थेने स्वत:कडे जमा करावे.

४.१२ उपलब्ध पाणी साठयामधून अतिरिक्त सिंचनक्षमता निर्माण करण्यासाठी संस्थेने ठिंबक सिंचन व इतर कमी पाणी लागणा-या पध्दतीने पाणी वापरास प्राधान्य द्यावे.

५. एखादया प्रकल्पावर अशा त-हेने सिंचन व्यवस्थापन संस्था निर्माण होऊ शकली नाही तर त्या गावातील विविध कार्यकारी सहकारी सेवा सोसायटींना हे काम सुपूर्द करावे. या विकास सेवा सोसायटीचे समितीत लाभक्षेत्रातील काही लाभधारक निवडणुकीने समाविष्ट करुन घ्यावेत.

५.१ अशा विकास सेवा सोसायटीने काम करण्यास नकार दिल्यास त्या भागातील एखादया अशासकीय संस्थेस हे काम सुपूर्द करावे. अशा त-हेने काम विकास सेवा सोसायटी अथवा अशासकीय संस्थेस देण्याचे अधिकार अधिक्षक अभियंता यांचे राहतील.

५.२ जर अशी अशासकीय संस्थाही नसेल तर संबंधित कार्यकारी अभियंता शेवटचा व तात्पुरता उपाय म्हणून पाणीपट्टी वसुली करुन त्या वसुलीतून सिंचन व्यवस्थापन व देखभाल दुरुस्ती खर्च भागवितील. वसूल झालेल्या निधीतील अतिरिक्त निधी महसूल जमा शिर्षाखाली (९४९) जमा करतील.

केएफडब्ल्यू जर्मन या संस्थेकडून महाराष्ट्र शासनाने लघु पाटबंधारे (स्था.स्तर) प्रकल्पासाठी आर्थिक सहाय्य मिळणार आहे. तेव्हा हे आदेश केएफडब्ल्यू सहाय्यित लघु पाटबंधारे प्रकल्पासाठी प्रथम टप्प्यासाठी प्रायोगिक तत्वावर वापरण्यांत येते.

हा शासन निर्णय वित्त विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्र. प्रसवि १६४५/व्यय-१५ दि.२०.११.९९ अन्वये मिळालेल्या सहमतीने निर्गमित करण्यांत येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

मं. कृ. यादव,

(मंगला यादव)

शासनाचे उप सचिव.